

including directly his actions, which lead to self-change, whose effectiveness is ensured by the use of appropriate techniques, methods, forms, means of pedagogical influence on personality. It is noted that the motivation for the teachers' professional mobility should be through the formation of consciousness and self-awareness, mastering the experience of practical activity, stimulating and correcting the results of pedagogical work, self-education. Actuality-value method of motivation of teachers' professional mobility envisages the identification of the needs of rapid response to changes in the educational space, the ability to apply pedagogical methods and methods of working with students in the new environment, the tendency to pedagogical creativity and initiative. The practical and practical way of motivating teachers' professional mobility was oriented towards assimilation and updating of their practical experience, direct participation in the development and use of new techniques and methods for working with students. An analytical and corrective way of motivating professional mobility encourages various types of pedagogical activities, in particular methodological work and educational project activities. The personal and improving way of motivating the teachers' professional mobility contributes to their awareness of the importance of self-education and self-education in raising their level of professional mobility. Methodological measures are found to be effective for all categories of pedagogical workers: thematic methodical seminars, personal development trainings, professional competitions for pedagogical skills, the School for Young Teachers, consultations on the development of educational projects at the international level, methodological studies of cooperation and business partnership, business games.

Key words: the teacher's professional mobility, motivation, establishments of general secondary education, educational space, methods, pedagogical influence, educational projects, methodical work.

Стаття надійшла до редколегії 12.11.2017

УДК 37.015.31-053.6:78

Оксана ГУСАЧЕНКО

викладач кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу
і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного
педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
e-mail: oksanafilo@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ ЯК МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається поняття потенціалу, творчого потенціалу в філософському, психологічному, соціальному, педагогічному, музикознавчому та музично-педагогічному аспектах. Показано діалектичний взаємозв'язок потенційного і можливого, реалізованого і прихованого, біологічного і соціального. Зазначено сприятливі умови для успішного формування та реалізації творчого потенціалу підлітка в суспільно-культурному середовищі, а саме: установка на успіх та регулярність (систематичність) спроб самовираження; поєднання задатків (здібностей), індивідуальних особливостей (мислення, пам'ять, коло та глибина інтересів), емоційно-вольових якостей з наявністю життєвого і творчого досвіду дитини. Відмічено відносну оригінальність і новизну підліткової творчості.

Ключові слова: творчий потенціал, дійсність, можливість, ймовірність, самореалізація.

Сучасний етап реформування шкільної освіти одним з пріоритетних напрямків виокремлює проблему формування всебічно розвиненої творчої особистості учня, новатора, який буде здатний вчитися впродовж життя. Оновлена програма спирається на декілька першорядних компетенцій, серед яких є загальнокультурна грамотність та здатність до самовираження. Для досягнення цієї компетенції необхідно оволодіти навичками критичного мислення, творчого підходу, ініціативності, тому актуальним стає питання про формування творчого потенціалу підлітків в музично-педагогічній площині. Протягом багатьох століть напрацьовано великий досвід і знання про

«потенціал», «творчий потенціал» в різних наукових галузях, однак у музично-педагогічній літературі ця проблема недостатньо висвітлена.

Метою статті є окреслення поняття «потенціал», «творчий потенціал» в часовому аспекті та визначення відповідних йому характеристик у підлітковому віці.

Поняття потенціал було привабливим і залишається актуальним для філософів в різні історичні періоди, серед яких найбільш вагомий вклад внесли Аристотель, І. Кант, М. Кузанський, Г. Лейбніц, Плотін, Л. Фейербах, які розглядали потенціал як джерело, можливість, засіб, резерв, який є у наявності, як те, що може бути приведено до дії.

Аристотель вперше визначив і ввів в обіг поняття «акт» і «потенція», «дійсність» і «можливість», «ймовірність» і «ентелехія». Крім того, Аристотель розрізняє «можливість» як внутрішні сили, ресурси і «здатність» як потенцію (та, що знаходиться в розвитку, змінюється, перебуває в русі). Терміну «потенція» мислитель надає як активного, так і пасивного значення (начало, основа). Філософ стверджує, що сутне в можливості (потенція) виявляє себе через діяльність (акт). Поняття «ентелехія» розуміє як перетворення можливості на дійсність, характеризує спектром обмежених можливостей, які в своїй сукупності складають ніби наперед заданий потенціал. Актуалізація цих можливостей відкриває нові можливості, створюючи ланки взаємопереходів однієї відносної дійсності в іншу, здійснюючи можливе й уможливлуючи дійсне.

Плотін зазначав, що можливість – це об'єктивно існуюча тенденція виникнення чогось, що зумовлюється певною закономірністю. Реалізуючись, вона перетворюється на дійсність. Важливим спостереженням мислителя стало те, що будь-яка можливість має певний ступінь ймовірності реалізації, що пов'язано з діалектикою необхідності і випадковості. В кожній ситуації існує певний обсяг реальних, в тому числі протилежних можливостей, реалізація однієї з яких означає усунення інших. На ступінь ймовірності реалізації можливостей накладають відбиток умови як зовнішні, так і випадкові.

М. Кузанський також звертає увагу на те, що потенціал (можливість, яка знаходиться в згорнутому вигляді) можливо побачити тільки через його актуалізацію і лише до меж, які визначені ще до його виявлення. Філософ розрізняє «абсолютну можливість», яка є ніби абсолютним потенціалом і може ніколи не актуалізуватися, проте існувати завжди як можливість. В своїх розмірковуваннях мислитель проводить межу між можливістю і її втіленням в життя. Він пояснює, що те, яке створено можливістю, є лише її подобою, в більшій або меншій мірі їй відповідною. Потенціал – це неактуалізована можливість, яка може і залишитися не актуалізованою, але з великою ймовірністю реалізації. До того М. Кузанський висуває внутрішню умову реалізації – наявність наміру [1, 302–303].

І. Кант до вищезазначених умов реалізації додає волю, як необхідну умову прояву потенціалу, якій надає значення основи внутрішньої можливості, найвищої спроможності бажання. За цієї умови потенціал може плідно реалізуватися, бо скасовуються усі інші можливі потенції.

На думку Л. Фейербаха, доцільно розглядати повноцінну реалізацію потенціалу крізь призму

активної взаємодії між суб'єктом і об'єктом. Об'єкт фактично стає першопричиною актуалізації потенційних сил людини, бо він, спрямовуючи на себе енергію пізнання, викликає прояви внутрішньої активності особистості. Водночас, прояви внутрішньої активності людини постають виміром потенціалу об'єкту. Ця взаємодія з боку людини включає в себе здатність мислити, відчувати і діяти, а з боку об'єкта дозволяє більш глибоке занурення в себе, як в предмет пізнання.

Г. Лейбніц у своїх працях веде розмову про реалізований потенціал, зазначаючи, що він формується з досвіду та отримує від нього «не саму силу дії, а лише межі та визначення ймовірності дії» [2, 346]. Просвітителю говорить про те, що не все потенційне реалізується, виокремлюючи «активну силу» від голої потенції. «Активна потенція» визначається ним як можливість дії, що наближається, проте потребує стороннього збудника для перетворення на дію. «Активна сила» складає дещо середнє між можливістю дії та самою дією, не потребує стороннього збудника, лише додаткові засоби у вигляді усунення пересторог.

Видатні українські філософи Г. Сковорода та Ф. Прокопович теж не оминули своєю увагою питання актуалізації потенціалу. Дуже важливою для нашого огляду є думка Ф. Прокоповича стосовно власного потенціалу і формування та актуалізації потенціалу інших, особливо учнів. Він зауважував, що спершу слід здійснити свій саморозвиток шляхом актуалізації власного потенціалу, і тільки згодом переходити до актуалізації прихованих можливостей інших. Г. Сковорода притримувався цієї ж думки, наголошуючи, що людина в результаті самовизначення відкриває нереальне у своїй природі, тобто потенціал, усвідомлює межу своїх здібностей, здатностей до певної діяльності. Він вказує, що діяльність формує досвід, а досвід в свою чергу, закладає новий потенціал.

Отже, філософська думка зазнала трансформації щодо поняття потенціалу. Майже всі мислителі збігаються з тим, що потенціал – це дещо існуюче в реальній можливості і пов'язане з актуалізацією, бо це передбачає здійснення і виявляється лише в діяльності. Дійсність і можливість відображають внутрішній зв'язок між двома послідовними етапами, двома основними формами їхнього буття. Потенціал може залишитися потенціалом і ніколи не актуалізуватися, але з великою ймовірністю до реалізації. Задля актуалізації потенціалу необхідним є поєднання певного мінімуму умов, а саме: наявності незмінного наміру, який має бути підкріплений волею як найвищим ступенем бажання, інтересу до зовнішнього об'єкта у вигляді спрямованого пізнання, тривалість якого обумовлюється глибиною об'єкта. Теперішній стан людини – це

потенційний стан майбутнього. Те, що формується у теперішньому часі набуває потенційності у майбутньому. Для реалізації потенціалу людини необхідна взаємодія стороннього збудника-поштовху та активного прагнення.

Вивчення та аналіз наукової літератури стосовно поняття «творчий потенціал» особистості дозволяє нам виділити наступні його характеристики. Спочатку це поняття досить активно використовувалось психологами, зокрема, О. Леонтьєвим, Я. Пономарьовим, С. Рубінштейном, О. Тихоміровим, включаючи усі основні психологічні особливості і якості людини (мислення, волю, пам'ять, переконання, емоції тощо).

М. Каган обмежує творчий потенціал особистості отриманими нею і самостійно напрацьованими вміннями та навичками, здатністю до утворюючої або руйнівної, продуктивної або репродуктивної дії, мірою їх реалізації в тій чи іншій (або навіть декількох) сфері.

У роботах П. Кравчука природа творчої активності особистості розуміється як послідовне безперервне саморозкриття її творчого потенціалу, яке не зводиться до розгортання природних даних, а відбувається при активному включенні творчого потенціалу.

О. Колеснікова, І. Мартинюк, О. Матюшкін трактують загальний зміст поняття творчий потенціал як інтегративну особистісну якість, яка характеризує міру можливостей особистості в сукупності реальних можливостей, вмінь та навичок, що визначають рівень її розвитку.

У соціальному ракурсі Р. Ануфрієва, Л. Сохань, В. Тихонович визначають творчий потенціал як інтегруючу якість особистості, яка окреслює межі її можливостей в постановці та рішенні нових завдань в сфері своєї діяльності. На думку дослідників, об'єктивними показниками розвитку і реалізації творчого потенціалу слугують якісні показники діяльності, ступінь змістовної новизни. Вони зазначають, що творчий потенціал передбачає наявність у людини здатності до розвитку в майбутньому, створення нового не лише в теперішньому, а й у перспективі. Формування і ступінь реалізації творчого потенціалу визначають єдність внутрішніх і зовнішніх факторів, їх оптимальним узгодженням в життєдіяльності особистості.

М. Марчук висуває думку, що творчий потенціал не є невичерпним резервуаром активності, а творчість у всіх її можливих аспектах є завжди актуалізацією потенціалу взаємодії суб'єкта з об'єктом.

Українські педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський зазначали, що творчий потенціал – це динамічна система, яка формується і реалізується протягом життя. Для його актуа-

лізації необхідно створити належні умови. Одними з таких умов педагоги називають установку на успішний результат діяльності та систематичний підхід. Потенціал особистості складається з вроджених задатків та щоденної праці людини (набуття досвіду в певній діяльності). На їхню думку, творча діяльність має власний шлях розвитку, а саме: ґрунтуючись на природних, насамперед психофізіологічних задатках, перетворюючись у творчі здібності, спираючись на індивідуальні особливості людини (гранична концентрація духовних сил людини, її емоцій, почуттів, уяви, фантазії, інтелекту), вона реалізується і розвивається лише у суспільно-культурному середовищі. Практики розуміють творчий шлях людини як сукупність, певну послідовність творчих здобутків особистості.

У музикознавчій літературі пошукам складових творчого потенціалу та його практичній реалізації присвячено роботи М. Казініка, О. Лука, О. Мелік-Пашаєва, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, які вважають, що творчий потенціал являє собою «сукупність готовності, здатності і можливості особистості здійснювати творчу діяльність, мета якої міститься у самовираженні» [3, 67]. До основних складових в системі творчого потенціалу дослідники відносять задатки, схильності, широту кола інтересів, прагнення до створення нового, швидкість утворення асоціативних масивів, здатність до створення індивідуальної стратегії при вирішенні складних, нестандартних завдань, критичного мислення.

У музично-педагогічній літературі зустрічається різне тлумачення проблеми творчого потенціалу. Так, зокрема О. Олексюк, М. Ткач джерелом творчої реалізації особистості вбачають її духовний потенціал, що є «складним духовним утворенням, який проростає з трьох взаємопов'язаних засад, а саме: 1) з гармонійного розвитку духовних сутнісних сил людини; 2) інтегрування пізнавальної, емотивної та волюнтативної складових світовідношення; 3) діяльнісного світовідношення як процесу, в якому формуються можливості актуалізації духовної сутнісної сили» [4, 20].

В. Мясіщев, О. Рудницька вбачають категорію творчого потенціалу в діалектичній єдності біологічного і соціального в людині, яке реалізується в творчій діяльності. Біологічне залежатиме від задатків дитини, які можуть перетворитися на здібності і розкритися в творчій діяльності як талант. Соціальне залежатиме від умов, які сприятимуть, або гальмуватимуть бажання особистості до самореалізації в творчій діяльності.

Проблема розвитку творчого потенціалу саме в підлітковому віці майже не висвітлена в музичній педагогіці. Однак є поодинокі дослідження з

цієї теми. Так, Дж. Фентресс звертає увагу на віковий момент реалізації творчого потенціалу, а саме, що для кожного часового інтервалу існує свій оптимум можливостей, «набутий досвід завжди буде працювати в контексті останніх вікових схильностей організму». Н. Лейтес, спираючись на дослідження Л. С. Виготського, вказує на необхідність повного виявлення й розвитку прихованих творчих можливостей дитини в кожному «сензитивному періоді», таким чином формуючи творчий потенціал і роблячи вклад в становлення особистості.

С. Холл, В. Мухіна, вивчаючи вікові особливості підліткового віку, підкреслюють, що для правильної організації та кваліфікації підліткової творчості важливо враховувати відносну оригінальність та самостійність творчої реалізації, пов'язуючи це з недостатністю життєвого досвіду, спеціальних знань і навичок, звертають увагу на важливість врахування понять об'єктивної і суб'єктивної новизни стосовно дорослої людини і підлітка. У підлітковому віці людина перебуває у стані бродіння, поки не відкриє в собі моральні та пізнавальні максими. Значна ситуативність, допитливість і вчинкова активність створюють лише видимість нестійкості та розкиданості інтересів дитини. Одні інтереси, здебільшого, виступають у формі нетривалих, але сильних захоплень, які відтісняють інші (дія захоплює підлітка і робить його в даний час «глухим» до всього іншого)[5, 66].

Учені вказують на те, що чим яскравіше, енергійніше протікає підліткова криза, ознаками якої найчастіше є впертість, негативізм, егоцентризм, зухвалість, відчуження, протести проти авторитетів, асоціальність поведінки, тим продуктивні-

шим стає процес формування творчої особистості. Дослідивши ключові погляди науковців стосовно творчого потенціалу, можемо змодельювати яким чином здійснюється формування творчого потенціалу підлітків.

Творчий потенціал підлітка знаходиться в площині діалектичної єдності можливого і дійсного. Можливе залежатиме від біологічних задатків дитини, обдарованості в певному виді діяльності, які можуть бути виявлені лише через творчу діяльність. Для актуалізації творчого потенціалу підлітка необхідними є наявність його пізнавального інтересу, вольових якостей, потреби в самореалізації. Сукупність творчої спрямованості, наявності інтелектуальних і практичних знань, умінь і навичок, можливості застосувати їх на практиці, інтуїції, визначатиме якісні характеристики потенціалу, а межа творчого потенціалу залежатиме від наявного життєвого та творчого досвіду дитини. Чим він буде багатший, тим більшим буде нереалізований потенціал-резерв підлітка. Реалізований творчий потенціал підлітка несе відносну (суб'єктивну) новизну і оригінальність.

Підводячи підсумки розглянутої проблеми можна констатувати, що формувати основи творчого потенціалу підлітків, досягти його глибини та збільшувати межі досвіду дитини необхідно і можливо лише в практичній творчій діяльності. Однак слід пам'ятати, що майбутнє в освіті залежить не стільки від кількості знань, які отримує підліток в школі, скільки від його спроможності орієнтуватися в сучасному мінливому світі та виникненням у нього бажання реалізовувати свій творчий потенціал надалі, прагнення до творчого зростання.

Список використаних джерел

1. Кузанский Н. Соч. в 2-х т. : Т. 2. — М. : Мысль, 1980. — 472 с.
2. Лейбниц Г. -В. Сочинения в четырех томах: Т. 1/Академия наук СССР Институт философии. — М. : Мысль, 1982. — 636 с.
3. Мелик-Пашаев А. А. Педагогика искусства и творческие способности. — М. : Просвещение, 1981. — 217 с.
4. Олексюк О. М., Ткач М. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва. — К. : Знання України, 2004.
5. Роменець В. А. Психологія творчості: Навч. посібник. 3-тє вид. — К. : Либідь, 2004. — 288с.

References

1. Kuzanskij N. (1980) Soch. v 2-kh t. : T. 2 [Compositions are in two volumes] — Moskow: Mysl, 472 [in Russian].
2. Lejbmits G. -V. (1982) Sochineniya v chetyryokh tomakh: T. 1/Akademiya nauk SSSR Institut filosofii. [Compositions are in four volumes: V. 1/The Academy of sciences of the USSR Institute of philosophy] — Moskow: Mysl, 636 [in Russian].
3. Melik-Pashaev A. A. (1981) Pedagogika iskusstva i tvorcheskije sposobnosti [Pedagogics of art and creative capabilities]. — Moskow: Prosveshchenie, 217 [in Russian].
4. Oleksiuk O. M., Tkach M. M. (2004) Pedagogika dukhovnogo potentsialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva [Pedagogics of spiritual potential of personality : sphere of musical art]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 264 [in Ukrainian].
5. Romenets V. A. (2001) Psykholohiya tvorchosti [Psychology of work]. Kyiv: Lubid, 288 [in Ukrainian].

Гусаченко О. П. Формирование творческого потенциала подростков как музыкально-педагогическая проблема

В статье рассматриваются понятия потенциала, творческого потенциала в философском, психологическом, социальном, педагогическом, музыковедческом и музыкально-педагогическом аспектах. Представлена диалектическая связь потенциального и возможного, реализованного и скрытого, биологического и социального. Указаны благоприятные условия для успешного формирования и реализации

творческого потенциала подростка в социально-культурной среде, а именно: установка на успех и регулярность (систематичность) попыток самовыражения; сочетание задатков (способностей), индивидуальных особенностей (мышления, памяти, круг и глубина интересов), эмоционально-волевых качеств с наявностью жизненного и творческого опыта ребенка. Отмечены относительная оригинальность и новизна подросткового творчества.

Ключевые слова: творческий потенциал, деятельность, возможность, вероятность, самореализация.

Gusachenko O. Forming of creative potential of teenagers as music-pedagogical problem

The concept of potential, creative potential is examined in philosophical, psychological, social, pedagogical, musicologist and music-pedagogical aspects in the article. Dialectical intercommunication is shown potential and possible, realized and hidden, biological and social. Favorable terms are marked for the successful forming and realization of creative potential of teenager in a sociocultural environment, namely: setting is on success and regularity (systematic character) of attempts of self-expression; combination of making (capabilities), individual features (thinking, memory, circle and depth of interests), emotionally-volitional qualities is with the presence of vital and creative experience of child. Relative originality and novelty of juvenile work are marked.

Key words: creative potential, reality, possibility, probability, self-realization.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2017

УДК 371.134+372.4(043.3)

Ірина ДЕМЧЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Україна

Іренеуш ПИЖИК

в. о. декана відділу педагогічних наук Куявської вищої школи у Влоцлавку, Польща
e-mail: irynadi67@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Теоретично обґрунтовано концептуальні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти із позицій: системного, аксіологічного, суб'єктного, компетентнісного, контекстного, акмеологічного підходів.

З'ясовано, що основу концепції підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти складають три взаємопов'язані концепти: методологічний, теоретичний та методичний.

Ключові слова: інклюзивне навчання, підготовки майбутнього вчителя, концепція підготовки, методологічні засади підготовки.

Початок ХХІ століття в Україні ознаменувався успішним впровадженням інклюзивного навчання в систему неперервної освіти, яке визначається як «система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників з урахуванням потреб та можливостей» [5]. Тобто інклюзивне навчання має бути комплексним процесом забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям із особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно зорієнтованих методів з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких ді-

тей. Для успішної реалізації цього необхідні якісно підготовлені педагогічні кадри, у тому числі й початкової ланки загальноосвітньої школи.

Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти – це надзвичайно складна психолого-педагогічна система із специфічним змістом, ієрархією структурних компонентів, причинно-наслідковими зв'язками, способами розв'язання глобальних і локальних суперечностей. Як зазначає В. Чайка, у процесуальному аспекті ця система реалізується ступенево й підпорядковується загальній логіці формування особистості майбутнього педагога. У функціональному плані вона містить навчальну, виховну та управлінську підсистеми, які органічно пов'язані між собою [11, 175]. Ціліс-